

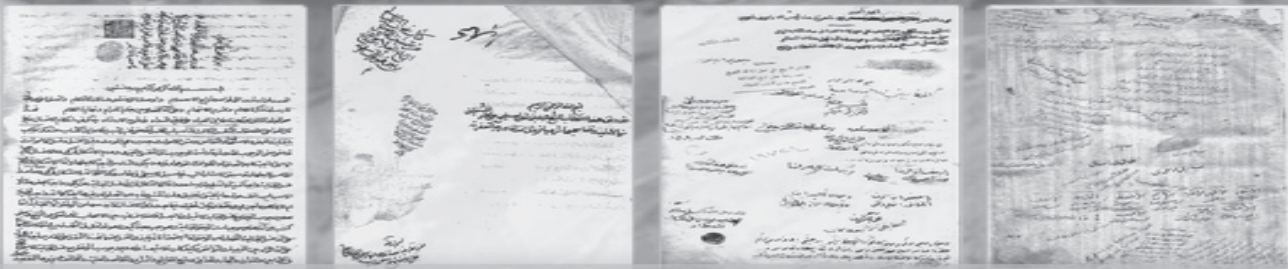
جستجو در فهرست نسخ خطی

هورنمایی از

پایگاه نسخ خطی

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین سید مصطفی طباطبایی
مدیر گروه کتابخانه‌های دیجیتال معاونت پژوهش
به کوشش: حمید کرمی

اشاره

با در نظر گرفتن تاریخ صنعت چاپ پانصدساله در اروپا و دویستساله در ایران، شاید به جرئت بتوان گفت که حدود ۷۰ درصد از آثار علمی تولیدشده از سوی فرهیختگان مسلمان، در فرمت نسخه خطی می‌باشد و بر این پایه، یک مرکز علمی و دانشگاهی، یا یک استاد، پژوهشگر و دانشجویی که در اثر غفلت یا صرفاً به جهت عدم آشنایی با منابع متون کهن یا عدم توانایی در استفاده از این منابع سرشار پژوهش‌های تاریخی (= منابع دست‌اول)، در فرایند پژوهشی خود، به حوزه تراثیات، ورودی پیدا نمی‌کند و صرفاً به منابع دست دوم (= اطلاعات جویده‌شده)، یعنی کتب چاپی، مقالات و پایان‌نامه‌ها مراجعه می‌کند، در واقع امر، این پژوهشگر در حالت کمینه آن، به جهت غفلت از این سرچشمه‌های سرشار، در حدود ۷۰ درصد حوزه مطالعاتی و تحقیقی خویش را از دست داده است! پایگاه نسخ خطی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور، به نشانی noormms.ir، گامی است بزرگ در جهت سهولت دسترسی اهل تحقیق به این گنجینه بزرگ اسلامی است و به‌زودی راه‌اندازی خواهد شد.

آنچه در ادامه از نظر خوانندگان عزیز می‌گذرد، گفت‌وگویی است که با مدیر محترم وبگاه نسخ خطی نور انجام شده است. امید است مورد استفاده علاقه‌مندان قرار گیرد.

● با تشکر از جنابعالی، یکی از خدمات بارزش مرکز نور آماده‌سازی پایگاه عظیم نسخ خطی است که به‌زودی رونمایی خواهد شد. از باب مقدمه، نگاهی گذرا به بحث آماری نسخ خطی داشته باشید.

■ بر اساس آمار رسمی، از قرن دوم تا قرن یازدهم که دوران و عصر کتب خطی است، تنها در جهان اسلام، نزدیک به یک میلیون عنوان کتاب تألیف شده است که حدود ۳۰۰ هزار عنوان آن، احیا و منتشر شده است. البته این آمار، تقریبی است و فهرستی کاملی از عناوین این کتب وجود ندارد. در این صورت، حداقل یک سوم از کتب تألیف‌شده توسط علمای اسلامی در قرن دوم تا یازدهم، در دسترس اهل تحقیق وجود دارد و متأسفانه کتاب‌هایی را که متعلق به قرن اول یا دوم باشد، در اختیار نداریم؛ چرا که در این سده، کاغذ وجود نداشت و مطالب بر روی پوست آهو نگارش می‌شد و نوعاً نیز از بین رفته‌اند. شایان توجه است، قدیمی‌ترین کتبی که در اختیار ماست، مربوط به مخطوطات قرن سوم به بعد است و کتاب‌های مربوط به قرن سوم نیز بسیار اندک هستند.

● شناسایی نسخ خطی صحیح، چه اهمیتی دارد؟

■ در گذشته، صنعت نشر کتاب به این صورت بود که علما و دانشمندان یافته‌های علمی خویش را به روی کاغذ می‌آوردند و شاگردان و علاقه‌مندان، از آن نسخه، رونویسی می‌کردند و خواسته یا ناخواسته، برخی کلمات اضافه یا کم می‌شد و اینها اتفاقاتی است که در طول تاریخ به دلیل نوع نگارش اتفاق می‌افتاد.

البته در مواردی هم فرد استنساخ‌کننده به جهت مسائل عقیدتی، اقدام به تحریف کتاب می‌کرد؛ مثلاً قسمتی از حدیثی را که در مدح اهل بیت (ع) است، حذف کرده است؛ زیرا به اعتقاد او، غلات این حدیث را دستکاری کرده‌اند. همچنین، ممکن است فردی به دلیل مخالفت با اهل بیت (ع) این کار را انجام داده باشد؛ چه اینکه برخی کتب توسط پادشاهان وقت حمایت و رونویسی می‌شد و به دلایل سیاسی، بخشی از کتاب منتشر، و بخشی حذف می‌شد.

همچنین برخی از کتب، به طور کامل مهجور مانده‌اند و تنها راه به دست آوردن اندیشه‌های یک عالم، این است که نسخ متعددی از یک کتاب را فراهم کنیم و از طریق نشانه‌هایی که در تخصص اشخاص فهرست‌نویس هستند، بدانیم کدام نسخه بهتر است و این نسخ را در اختیار یک محقق قرار بدهیم تا به اینجا برسد که احتمالاً این مطلب مد نظر مؤلف بوده و این نسخه، صحیح است.

محققان ما در مرکز تحقیقات

کامپیوتری نور، در حال

حاضر مشغول گردآوری

تمام فهرس در یک بانک

اطلاعاتی هستند تا بتوانند

تمام اطلاعات هر نسخه

خطی را بر اساس نام آن

فهرست کنند

متأسفانه بخش قابل توجهی از میراث علمی ما، در نسخ خطی وجود دارند که مدت‌ها مغفول مانده‌اند؛ به عنوان مثال، کتابی مربوط به علامه طبرسی وجود دارد که کتاب بسیار مهمی است و از این کتاب، فقط دو نسخه به دست آمده و هر دو نسخه، در اختیار یک نفر قرار دارد و ایشان هم این نسخ را در اختیار دیگران قرار نمی‌دهد؛ به گونه‌ای که عده‌ای گمان می‌کنند این فرد، ادعای دروغ می‌کند؛ ولی چند نفر از اهل فن این دو نسخه را نزد ایشان دیده‌اند. ممکن است، حجم بالایی از دانش در این نسخ وجود داشته باشد که در اختیار ما قرار نمی‌گیرد. و یا مثلاً کتاب رجال ابن غضائری، کتابی است که امروزه وجود خارجی ندارد؛ اما محتوای آن را به این وسیله به دست آورده‌ایم که نویسندگان مورد اعتماد ما، در کتاب‌هایشان به رجال ابن غضائری استناد کرده‌اند. بنابراین، متوجه می‌شویم که این مطلب، در رجال ابن غضائری وجود داشته است.

گاهی در نسخ خطی، به کتب اهل سنت برخورد می‌کنیم که احیای آنها اهمیت بسیاری دارد؛ زیرا تمام منازعاتی را که ما با اهل سنت داریم، باید با کتب خودشان پاسخ بدهیم. به همین جهت، باید بر کتاب‌های آنها مسلط شویم؛ چراکه مطالب جالبی در کتاب‌های

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 عَلَى فِطْرَةِ الْبِلَادِ وَالْمَنْشُورِ وَالْمُعْتَمَدِ وَالْمُعْتَمِدِ
 فِي نِعْمَةِ الْبُلْدَانِ وَالْمُعْتَمَدِ وَالْمُعْتَمِدِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 آمَنَّا بِاللَّهِ نَحْنُ وَمَا كَفَرَ مِنْ شَيْءٍ مِنْهُ
 وَبِغَيْرِ الْمَظْهَرِ وَأَحْمَدُ وَأَسْمَاءُ
 أَنْتَ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الْأَحَدِيُّ الْأَحَدِيُّ الْأَحَدِيُّ
 بِحُكْمِكَ وَالْأَسْمَاءُ فِي حَقِّكَ وَالْأَسْمَاءُ فِي حَقِّكَ
 عَلَى عِلْمِكَ بِاللَّهِ وَالْمُعْتَمَدِ وَالْمُعْتَمِدِ
 تُسَمِّئُ مَا تَبْلُغُ بِغَيْرِ رِضَاكَ وَأَنْ تَقُولَ مِنْ شَيْءٍ
 عَلَى عِلْمِكَ بِاللَّهِ وَالْمُعْتَمَدِ وَالْمُعْتَمِدِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 أَحْبَبْتُكَ وَقَرَّبْتُكَ لِمَا تَنْتَقِضُ فِي الْأَيْدِي وَأَنْ تَفْرَحَ
 بِحُكْمِكَ مَذْهَبِي وَتَحْطُ بِالْأَيْدِي وَتَحْطُ بِالْأَيْدِي
 فِي مَجْرَمِي تَقْبَلُ وَلَا تَفْرَحُ فِي كَلْبِ الْبَيْتِ كَرْتَانِي
 فِي مَجْرَمِي فِي مَجْرَمِي مَا كُنْتُ فِي مَجْرَمِي فِي مَجْرَمِي
 الْكَافِرِينَ فَكُلِّ شَيْءٌ عَلَى عِلْمِكَ بِاللَّهِ وَالْمُعْتَمَدِ
 الْكَلْبُ وَالطَّاهِرِينَ وَتَسَلِّمْ تَسَلِّمًا
 ذَا عِلْمِكَ كَبِيرًا مَعَ مَجْرَمِي
 لَبَّيْكَ يَا مَوْلَانِي فِي شَرْ
 شَيْءٍ سَلَامًا
 ج

وزیر
 و تینم ۳

اهل سنت وجود دارد که محل توجه است؛ به عنوان مثال، در جلد سوم کتاب تاریخ بغدادی آمده است: یکی از انصار که شخصیت بسیار مهمی بوده، زمانی که خلیفه دوم به قتل می‌رسد، به منزل می‌رود و به کنیزانش می‌گوید شادی و هلهله کنید که خلیفه را کشتند. این مطلب، در تاریخ بغدادی است که مربوط به اهل سنت است و مطلب بسیار مهمی است.

● به هنگام استفاده از نسخ خطی، با چه معضلاتی مواجه هستیم؟

■ اولین معضل در این خصوص، آن است که از یک کتاب فقط یک نسخه وجود داشته باشد و در اختیار یک فرد باشد. ضمن اینکه برخلاف کتب چاپی، بین تمام نسخ خطی از یک کتاب، اختلافاتی وجود دارد. از کتاب‌های چاپی، چاپ سنگی و چاپ سربی، تعداد بسیاری به چاپ می‌رسد که متن همه آنها، یکی است و تفاوتی با هم ندارند. از این‌رو، نسخه‌ای از یک کتاب چاپی که در کتابخانه یک شخص وجود دارد، با تمام دیگر نسخه‌ها برابر هستند؛ اما در نسخه‌های خطی، هر نسخه چیزی دارد که دیگر نسخ آن را ندارند. ساده‌ترین مسئله، تفاوت در دستخط و خوانا بودن دستخط است و چنانچه دو نسخه مانند هم نوشته شده باشد، تأیید می‌شود که محتوای کتاب صحیح است. بنابراین، در نسخ خطی، هر نسخه موضوعیت دارد؛ به غیر از برخی موضوعات خاص، مانند کتب درسی، قرآن و نهج البلاغه که از قرن نهم به

بعد کتاب‌هایی هستند که نسخ خطی فراوانی دارند.

یکی از دوستان می‌گفت در بین نسخ خطی کم‌ارزش کتابخانه مجلس، نسخه‌ای از نهج البلاغه پیدا کردم که شخصی بر آن حاشیه نوشته بود و خط به نظر آشنا آمد؛ دقت کردم و متوجه شدم دستخط علامه مجلسی است و تبدیل به شرح علامه مجلسی بر نهج البلاغه شد؛ یعنی یک نسخه خطی که گمان می‌کنیم، ارزش چندانی ندارد، تبدیل به یک نسخه باارزش می‌شود. بنابراین، در نسخ خطی، هر نسخه موضوعیت دارد.

● شیوه پژوهش در نسخ خطی چگونه است؟

■ اگر قصد پژوهش در نسخ خطی داریم، در ابتدا باید بدانیم این محتوا در چه کتاب‌هایی یافت می‌شود. کتاب‌های راهنمایی وجود دارد که به ما می‌گوید در این کتاب‌ها چه محتوایی وجود دارد و موضوع آنها چیست؟ اگر من به این نتیجه رسیدم که بدانم در این کتاب‌ها چه موضوعاتی وجود دارد، این کار، راهکار خاص خود را می‌طلبد.

دومین کار، این است که بدانم چه کتابخانه‌هایی نسخه‌ای از این کتاب را در اختیار دارند. همان‌طور که می‌دانید، هر کتابخانه‌ای کتابی به نام فهرس چاپ می‌کند که فهرست نسخ خطی موجود در آن کتابخانه را به همراه برخی اطلاعات جانبی هر نسخه ارائه می‌دهد. این اطلاعات، شامل: نویسنده، کاتب، قرن تألیف، چند

مشغول گردآوری تمام فهرس در یک بانک اطلاعاتی هستند تا بتوانند تمام اطلاعات هر نسخه خطی را بر اساس نام آن فهرست کنند؛ به عنوان مثال، اگر می‌گوییم از کتاب «الف» این تعداد نسخه در این کتابخانه‌ها وجود دارند، ابتدا نام کتاب، اطلاعات نسخ موجود و نیز شرح و توضیح نسخه را ارائه می‌دهیم.

کتاب‌هایی را می‌شناسیم که فردی یک نسخه از آن را در اختیار داشته و آن را تصحیح و چاپ کرده است. بعد شخص دیگری نسخه دیگری را تصحیح و چاپ کرده که با نسخه قبلی تفاوت داشته است. به این ترتیب، حتی کتاب‌هایی در اختیار داریم که سه نسخه خطی از آن احیا شده است و روی همه آنها، پژوهش‌های اساسی انجام شده است؛ چنان‌که برخی از احیای کتاب‌ها در قالب

خط آغازین و انتهای کتاب، نوع کتاب، نوع کاغذ و دیگر موارد می‌باشد و بر شخص محقق لازم است که تمام این فهرس را در اختیار داشته باشد و البته این امر، خود یک کتابخانه فهرس می‌طلبد.

شخص محقق پس از شناسایی با محل نگهداری کتاب، لازم است با این کتابخانه‌ها ارتباط بگیرد تا بتواند تصویری از آن کتاب را بخرد یا به امانت بگیرد. در همین راستا، کتابی به نام «فنخا» توسط آقای درایتی در مشهد منتشر شد که دربردارنده فهرست نسخ خطی ایران است.

تاکنون چند پروژه دیگر نیز در کشور شروع شده است که فهرس

The screenshot shows a website interface for a digital library. At the top, there are navigation tabs: "پایگاه نسخ خطی" (Manuscript Database), "کتاب‌ها" (Books), "نسخ نفیس" (Precious Manuscripts), "دیدآورندگان" (Contributors), "کتابان" (Authors), and "کتابخانه‌ها" (Libraries). Below the tabs is a search bar and a navigation menu. The main content area displays a grid of book entries. Each entry includes a thumbnail image of the book cover or a page, the title in Arabic, the author's name, the language (Arabic), and the library name. The entries shown are:

- امالی المرتضی**: کتاب: محمد بن ابی طاهر احمد الوراق, زبان: عربی, کتابخانه: فیض الله افندی
- الصحيفة الكاملة السجادية**: زبان: عربی, کتابخانه: ایاصوفیه
- عوالی اللالی العزیزة فی الأحادیث الدینیة**: کتاب: محمد بن علی بن ابراهیم بن ابی جمهور الاحسانی, زبان: عربی, کتابخانه: ایاصوفیه
- تلخیص المحصل**: کتاب: علی بن اسماعیل القنوی, زبان: عربی, کتابخانه: فیض الله افندی
- محاضرات کفعمی**: زبان: عربی, کتابخانه: رئیس الکتاب
- غر الحکم و درر الکلم**: کتاب: ابن سعید الکاتب, زبان: عربی

پایان‌نامه انجام می‌شوند و متأسفانه به چاپ نمی‌رسند. بنابراین، پژوهشگر با این کار می‌داند از کتاب مورد نظر او، چه تعداد نسخه خطی و در چه کتابخانه‌ای وجود دارد. این کار، در ۱۰۰ سال گذشته امکان‌پذیر نبود؛ اما از زمانی که مرحوم آقابزرگ مشغول نگارش کتاب الذریعه گردید، کار آسان‌تر شد؛ اما باز هم سختی کار زیاد بود. با راه‌اندازی پایگاه نسخ خطی نور، ان‌شاءالله این کار به راحتی و توسط هرکسی امکان‌پذیر خواهد بود. در مرحله بعد، می‌توانید با کتابخانه مورد نظر ارتباط برقرار کنید و به تصویر کتاب دسترسی داشته باشید. حالا ما در این وبگاه، بانکی از تصاویر کتب را قرار می‌دهیم تا هرکسی بتواند برگ‌هایی را که از نسخه خطی

را با هم ادغام کرده و تبدیل به فهرستی بزرگ می‌کنند تا به ما بگویند از هر کتابی چند نسخه شناسایی شده و در کدام کتابخانه‌ها موجود هستند. در حال حاضر، کتاب فنخا در ۴۵ مجلد منتشر شده و اگر بخواهیم تمام فهرس کتابخانه‌های دنیا را که چاپ شده‌اند، جمع‌آوری کنیم، شاید لازم باشد ۱۲۰ جلد کتاب چاپ کنیم و برای هر کاری، به صورت دستی در آنها جست‌وجو کنیم.

- مرکز تحقیقات کامپیوتری نور در عرصه ارائه نسخ خطی چه مسیری را پیموده است؟
- محققان ما در مرکز تحقیقات کامپیوتری نور، در حال حاضر

نیاز دارد، با کیفیت بالا دریافت کند. این کار، به مقوله مالکیت معنوی و اجازه کتابخانه‌ها مربوط است. ما قصد داریم، پژوهشگر عمده وقت خودش را صرف تصحیح نسخه کند و نه پیدا کردن نسخه و تصویر آن. این مسائل، ظاهر ابتدایی وبگاه نسخ خطی نور است؛ اما چون حجم اطلاعات، زیاد است، کار قدری بی‌نظم و سخت می‌شود.

● منظور شما از بی‌نظمی چیست؟

■ در خصوص کتب چاپی، استانداردهایی در اختیار داریم. کتابخانه ملی ایران، به عنوان متصدی کار کتاب، آیین‌نامه‌ای به چاپ رسانده است که هر کتابی که چاپ می‌شود، باید این استانداردها را رعایت کند؛ اما در نسخ خطی، این قاعده و نظم وجود ندارد و با وجود زحمت فراوانی که کشیده شده، هرکسی به روش خودش کار کرده است و نوعی بی‌نظمی در این نوع مکتوبات وجود دارد؛ چنان‌که نسخ خطی هم قواعد عجیبی دارند؛ مثلاً گاه در یک کتاب خطی، ۷۳ عنوان کتاب وجود دارد و به عنوان مثال، مؤلف قصد دارد فضای فکری علمای تبریز را بنویسد و به همین جهت، تمام نوشته‌های علمای تبریز را در یک کتاب آورده است که نام آن، «سفینه تبریز» است. این نوع مسائل، کار را سخت کرده است و ما سعی در اصلاح آنها داریم.

● جست‌وجو در محتوای نسخ خطی، از چه ابزارها و قابلیت‌هایی بهره می‌برد؟

■ مرحله بعدی کار مربوط به وبگاه نسخ خطی نور که در آینده انجام خواهد شد، این است که بتوانیم به وسیله ابزارهای هوش مصنوعی، محتوای مورد نظر را در کتب مختلف جست‌وجو کنیم. از طریق آغاز و انجام کتب و تخصص نویسنده آن، انجام این کار را راحت می‌کنیم؛ اما در حال حاضر، آنچه انجام داده‌ایم این است که بین هر کتاب و نسخه خطی آن، ارتباط برقرار نموده‌ایم. همان طوری که می‌دانید، نسخه چاپی هر کتاب، قابل جست‌وجو و مطالعه است و اگر به محتوای یک کتاب چاپ‌شده شک کردیم، به راحتی می‌توانیم به تصاویری که از نسخه خطی کتاب وجود دارد، مرتبط شده، اصل مطلب را ببینیم.

این جست‌وجو، به وسیله تولید نمایه انجام می‌گیرد. اگر این وبگاه بتواند این حجم از محتوا را جمع‌آوری کند، کار را برای پژوهشگرانی که قصد نوشتن مقاله، ارائه کنفرانس و یا استخراج

با ارائه این وبگاه، قدمی در جهت آسان‌تر شدن احیای نسخ خطی و کاهش زمان و هزینه این احیا برداشته‌ایم؛ چراکه در احیای تراش، چند نسخه خطی مقابله می‌شود و آنگاه نسخه ترجیحی به چاپ می‌رسد. برای این کار، زمان بسیاری برای جست‌وجوی نسخ مختلف یک کتاب صرف می‌شود؛ ما این کار را برای پژوهشگران انجام می‌دهیم و هزینه آن را کاهش می‌دهیم

ارجاعات لازم برای نوشته خویش دارند، راحت می‌کند؛ زیرا اطلاعات نسخه خطی را در اختیار آنها قرار می‌دهد و فرد می‌تواند به آسانی نسخه خطی را به دست آورد و به آن استناد کند. البته با روزآمدسازی هوش مصنوعی، کارهای دیگری نیز می‌توان انجام داد؛ اما امیدواریم در مرحله اول و ظرف یکسال آینده، نسخه اولیه وبگاه را بالا بیاوریم و کار را شروع کنیم.

در واقع، با ارائه این وبگاه، قدمی در جهت آسان‌تر شدن احیای نسخ خطی و کاهش زمان و هزینه این احیا برداشته‌ایم؛ چراکه در احیای تراش، چند نسخه خطی مقابله می‌شود و آنگاه نسخه ترجیحی به چاپ می‌رسد. برای این کار، زمان بسیاری برای جست‌وجوی نسخ مختلف یک کتاب صرف می‌شود؛ ما این کار را برای پژوهشگران انجام می‌دهیم و هزینه آن را کاهش می‌دهیم.

● حجم نسخ ارائه‌شده در پایگاه نسخ خطی چقدر است؟

■ در حال حاضر، نزدیک به ۵۰۰ هزار تصویر نسخه کتب خطی در مرکز در اختیار داریم که در حال افزایش است. دست‌اندرکاران وبگاه، از کانال‌های مختلف این کار را انجام می‌دهند و هم‌اینک

در حال حاضر، نزدیک به ۵۰۰ هزار تصویر نسخه کتب خطی در مرکز در اختیار داریم که در حال افزایش است. دست‌اندرکاران وبگاه، از کانال‌های مختلف این کار را انجام می‌دهند و هم‌اینک نیز در حال مذاکره با کتابخانه‌های مالک نسخ خطی هستیم که با برخی از آنها، تفاهم‌نامه‌های بسیار خوبی هم داشته‌ایم

داشتند، این کتاب‌ها را در اختیار گرفته‌اند. بنابراین، بحث جغرافیا مطرح نیست. کتابخانه‌های شخصی، عمومی یا دولتی که واجد کتاب‌های خطی مربوط به علوم اسلامی باشند، در حیطه کاری ما هستند؛ حتی ممکن است کتابی به زبان ترکی باشد، اما راجع به تمدن اسلامی باشد؛ این کتاب‌ها را نیز ارائه می‌کنیم.

همان طور که می‌دانید، یونسکو حاضر است از کسی که فهرست کتب خطی اسلامی را به منظور حفظ میراث فرهنگی بشریت جمع‌آوری می‌کند، حمایت مالی کند. بنابراین، کار ما یک کار فراملیتی و میراثی برای بشریت است و مسلمانان به عنوان قومی که در زمانی، مالک یک‌سوم خاک دنیا بودند و امروزه به لحاظ جمعیتی مجموعه بزرگی در دنیا هستند، پرچمدار این حرکت عظیم هستند و این نسخ، به عنوان میراث بشریت شناخته می‌شوند. مسلمانان در غرب، و غرب در دنیای اسلام تأثیر داشته‌اند.

• مخاطبان این نسخ خطی چه کسانی هستند؟

■ پژوهش روی هر نسخه خطی، کار افراد متخصص است و افرادی که می‌توانند این کار را انجام بدهند، بسیار کم هستند و کار پرهزینه‌ای است. فعلاً در این مرحله قصد داریم بانک جامع فهرس را به همراه ارائه تصاویر آنها راه‌اندازی کنیم. در پاسخ به سؤال شما باید عرض کنم که برخلاف کتاب و مجلات، نسخ خطی دامنه مخاطب کمی دارد؛ زیرا افرادی که می‌توانند با نسخ خطی کار کنند، بسیار معدودی هستند؛ اما علومی که در نسخ خطی وجود دارد، بسیار باارزش بوده و اهمیت بالایی دارند و معمولاً غیرمسلمانان به نسخ خطی ما اهتمام بسیاری دارند. یکی از اولین چیزهایی که از یک کشور مسلمان بعد از اشغال آن توسط کشورهای غربی خارج می‌شود، نسخ خطی آن است؛ نمونه آن، سرقت نسخ خطی عراق توسط آمریکایی‌هاست. گاهی آثار باستانی یک کشور پس داده می‌شود؛ اما نسخ خطی را پس نمی‌دهند. ■

نیز در حال مذاکره با کتابخانه‌های مالک نسخ خطی هستیم که با برخی از آنها، تفاهم‌نامه‌های بسیار خوبی هم داشته‌ایم.

• آیا تعریف شما از نسخ خطی، مربوط به عصر خاصی است؟

■ نسخ خطی، کتاب‌هایی هستند که قبل از صنعت چاپ به وجود آمده‌اند. البته بعد از صنعت چاپ هم این کتاب‌ها وجود دارند؛ اما تعداد آنها بسیار کم است؛ حتی شاگردان علامه طباطبایی، از روی کتب ایشان رونویسی می‌کردند. بعد از اینکه الغدیر به چاپ رسید، برخی از علمای نجف به دلیل عدم وجود تمکن مالی برای خرید کتاب، از روی الغدیر رونویسی می‌کردند؛ چنان‌که به جهت هزینه‌های چاپ، علامه امینی نیز خود نتوانست برخی از قسمت‌های الغدیر را چاپ کند. صنعت چاپ، در دوره قاجار وارد ایران شد و قبل از ایران نیز در کشور عراق وجود داشت. همچنین، قبل از این برهه، برای مدتی کتب مهم را در هند چاپ می‌نمودند و به ایران منتقل می‌کردند. کتب مهمی که در آن برهه وجود داشتند، با فاصله کمی به نسخه خطی تبدیل شدند؛ اما به طور عموم، کتب قبل از قرن یازدهم قطعاً خطی هستند. بیشتر کتب بعد از قرن ۱۱، احیا شده‌اند.

• جغرافیای جمع‌آوری نسخ خطی در این پایگاه مربوط به چه کشورهایی است؟

■ هر کتابخانه‌ای که دارای مجموعه‌ای از نسخ خطی بوده و به نوعی به اسلام و تمدن اسلامی مرتبط باشند، در حیطه کاری ما قرار دارند. کتابخانه چستر بیٹی ایرلند، حاوی مجموعه بزرگی از کتب خطی علوم اسلامی است که آنها را ارائه می‌دهیم. کتابخانه‌ای در فنلاند یا روسیه نسخ خطی اسلامی را در اختیار دارند و به جهت فتوحاتی که روس‌ها در آذربایجان ایران یا عثمانی